

Ж.-Б. РИШАР
(ПСЕВД. НА ЖАН МАРИ ВЕНСАН ОДЕН)
/МЕЖДУ 1828 И 1851 г./

Сведенията за този автор са съвсем оскъдни. Според тях¹ под името Ж.-Б. Ришар, който сам бележи, че е „инженер-географ“, се крие парижкият издател и книжар Жан Оден. Роден е в Лион през 1793, починал в 1851 г. След завършване на образованието си работил известно време като адвокат в родния си град. От 1815 г. се установил в Париж, където отворил книжарница. Същевременно се занимавал с книжовна и издателска дейност: пишел политически памфлети в полза на Бурбоните; съставял популярни книжки и брошури върху индустрията и художествените занаяти; създал известната колекция „Пътеводители-Ришар“, наброяваща повече от 25 тома. Автор е на няколко многотомни съчинения върху лутеранството, калвинизма и други църковни движения и исторически събития, написани в духа на ортодоксалния католицизъм, но богати с нови факти, черпени от архивите и библиотеките на Италия и Германия.

Ако се осланяме на уводните бележки в Пътеводителя, трябва да приемем, че авторът в пътувал неколkokратно из Европа, следователно и в Европейска Турция във връзка със съставянето на справочника. Първото му пътуване би трябвало да бъде около 1828/29 г., когато излиза Пътеводителят, преиздаден в 1834 и 1852 г.² Но според някои източници авторът е черпил почти изцяло сведенията от Пътеводителя на Райхард³, издаден също няколко пъти на немски, преведен и на френски. Дори нещо повече — смята се, че той е присвоил и името му като псевдоним, но в неговата френска форма. Самият Ришар-Оден препраща читателя за повече сведения във връзка със земите в Европейска Турция към Пътеводителя на Кетен⁴ (един неуточнен автор, скрит може би също под псевдоним, а може би и един от многобройните псевдоними на Ришар), издаден в 1846 г.

Данните в Пътеводителя на Ришар не излизат от кръга на съдържащите се в обикновените туристически справочници. Бележките за нашите земи се отнасят главно за крайдунавските и крайморските селища, както и за разположените по централния път Белград — Ниш — София — Пазарджик — Пловдив — Одрин — Цариград. Те засягат тяхното положение и броя на населението, както и някои исторически паметници и други обекти.

УВОДНИ БЕЛЕЖКИ

Предлаганият „Класически пътеводител за пътуващия из Европа“ е книга, каквато досега няма нито във Франция, нито в чужбина. Тази книга, четото второ издание публикуваме сега, е подходяща еднакво и за обикновения пътник, и за учения-пътешественик.

На туриста тя посочва най-бързия и най-икономичния начин за пътуване; най-добрите хотели и разноските, които трябва да заплати, формалностите, които трябва да се извършат във всяка страна; стойностите на парите и пр.

Артистът и ученият тук ще намерят многобройни и точни сведения за историческите паметници както за античните, така и за новите; за музейните и за научните колекции в Европа.

Дългогодишен съвместен труд и многобройни пътувания бяха направени за проверка на този важен справочник.

Първото издание на пътеводителя, състоящо се от два големи тома, го правеше понякога неудобен. За да се избегне това неудобство, бяха излети специални букви и бе произведена специална хартия, така че успяхме, без да съкращаваме труда си, да го поберем само в един том.

Една карта за пътищата в Европа, съставена от А. Х. Дюфур и отпечатана от Дионе, представлява още едно преимущество на това ново наше издание; тази карта, истински шедьовър по отношение на рисунъка и отпечатването, посочва всички нови промени в Европа, пътищата, жп. линиите и корабните рейсове.

Една специална карта за жп. линии и за морските рейсове в Европа допълва многобройните подобрения, които вече отбелязахме.

РИШАР

В началото на Пътеводителя е дадена таблица на жп. и на морските линии в Европа, както и общ географско-статистически обзор (I—V, 1—3). Следват маршрути за Франция, Белгия, Холандия, Германия (3—403).

ЕВРОПЕЙСКА ТУРЦИЯ

Тази страна, през която ние ще пътуваме, макар че принадлежи към Европа, не предлага нищо от това, което се среща в другите райони на тази богата част на света: пейзажът, из-

делията, нравите, обичаите, езикът, облеклото — всичко е различно. Това е един нов свят за туриста от Запад.

Територия. Този обширен полуостров е разположен в крайната част на Източна Европа, на която се дава наименованието Източен полуостров, чиято южна част заема Гърция. Той обхваща земите, познати в древността с наименованията Тракия, Македония,⁵ Босна, Албания или Илирия, Сърбия, Тесалия, Молдавия и Влашко; без Гърция той обема може би една територия от 64512 кв. клм, с най-голяма дължина около 1240 клм при около 1000 клм ширина; населението му наброява 9 800 000 жители.⁶

Пари, теглилки и мерки. Чужденците водят търговските си сметки според възприетите в техните страни [парични знаци]; що се отнася до турците, те пресмятат в турски пиастри по 40 пари или по 100 стари аспри, или по 120 сегашни аспри (около 25 сантиметра).

Една кесия със сребърни пари (кефер)⁷ е равна на 500 пиастри или на 125 фр.; една кесия злато (кисе) е равна на около 30 000 пиастра или на 15 000 секвени.

Стойността на монетата дава повод за постоянни изменения. Обменният курс за Лондон е 35 пиастри за 1 л. стерлинга; за Амстердам 115 пари за един сегашен флоринт; в Ливорно 285 пари за осминка пезета; във Венеция 80 сантиметра за един пиастър; във Виена 140 пари за един текущ флорин.

Златни монети:

секвен фондукли	струва	9 фр. 80 снт.
половинната	"	фр. 90 снт.
четвъртината или рубие	"	2 фр. 45 снт.
секвен зермахмуд	"	7 фр. 30 снт.
секвен от Кайро	"	6 фр.
половин мисеир [мъсър]	"	2 фр. 71 снт.
йермибешлик	"	15 фр. 67 снт.

Сребърни пари:

половин секвен от Селим III	"	3 фр. 15 снт.
четвърт	"	6 фр.
алтбишлек от 60 аспри	"	3 фр. 72 снт.
пиастра от Мустафа III	"	2 фр. 31 снт.
яремлек [йермелик] от 20 пари или 60 аспри	"	2 фр. 99 снт.
руб от 10 пари	"	2 фр. 49 снт.
пара от 3 аспри	"	2 фр. 4 снт.
пиастра от 40 пари или 120 аспри	"	2 фр. 4 снт.
пиастра от Селим [III] от 1801	"	1 фр. 37 снт.
монета от 5 пиастри от 1811	"	4 фр. 13 снт.
пиастра от 1818	"	4 фр. 97 снт.

Маршрут на Ж. Б. Ришар (Жан-Мари Венсан Оден) между 1828 и 1851 г.

Тези монети, чиято стойност се мени много често, са твърде неудобни за употреба.

Начин на пътуване. В Турция не се намират, както е в повечето други европейски страни, елегантни и бързи пътни средства, свързващи големите населени центрове. Тук трябва да се потърси един татарин⁸ или пощенски началник, който да ви осигури коне, коли, водачи и всичко, от което се нуждае пътникът. Разстоянията между пощенските станции се измерват с часове; за един кон се плаща един пиастър (около 1 фр.) и толкова на суруджията (водача); разстоянието от една станция до друга е около 22 км.

Паспорти. Съществуват три вида паспорти в Турция; пътникът има нужда само от едно тескере, което му дотрябва също много рядко, тъй като никой не му го иска; но добре е да може да го представи на властите при случай, че му бъде изискано.

Хотели или квартири. С изключение на няколко големи градове, където могат да се намерят добре поддържани хотели, пред погледа на пътника по целия път не се изпречва нещо, което дори да прилича на една странноприемница; ханища и кервансараи са разположени на различни разстояния по главните пътища, за да подслонят пътника както и да е, и дори безплатно; станте са, общо взето, чисти, но човек в тях не намира нищо друго и трябва да носи провизии със себе си.

Обичай е, когато се напуска ханът, да се даде на пазача малък подарък. От време на време обаче се намират кафенета, където се продават яйца, хляб, мляко, шербет и пр.

Пътникът скоро ще разбере значението на думата „бакшиш“, която означава „възнаграждение“; защото един турчин не би ви направил и най-малката услуга, ако вашето ухо не навикне веднага с тази дума (404—424).

Маршрут 341

ОТ ПАРИЖ ДО КОНСТАНТИНОПОЛ ПРЕЗ БРЮКСЕЛ, КЪОЛН,
ХОНОВЕР, БЕРЛИН И БРЕСЛАУ

По железницата

От Париж до Виена

Следват конкретни сведения за разстоянията в км, за времетраенето и за цената на билета (405).

От Виена до Константинопол

Също се дават сведения за разстоянията, за цената на билета, за времетраенето (405).

Единственият път засега от Виена до Константинопол е с параход по Дунава. Повече от 20 параходи пътуват между Виена, Пресбург, Пеша, Землин⁹, Дренкова, Склеа-Кладова, Русчук,

Джурджево, Галац и Константинопол и оттам за Левант, за Трапезунд, Салоник, Смирна, Родос (405).

Следват конкретни сведения за формалностите по паспортите; за разстоянията между отделните пристанища; за часовете на пристигане и тръгване. След това се дават сведения за селищата по двата бряга на Дунава, в които корабите спират. Между тях на Балканския полуостров се изброяват: Землин, Белград, Панкова, Семендрия, Базиаш, Стара Молдова, Нова Молдова, Дренкова, Стара Орсова, Скела-Кладова, Северин¹⁰ Флорентин, Калафат (405—408).

В и д и н (по турски Кикадова)¹¹, укрепен град, разположен на десния бряг на Дунава и защитен с 280 оръдия; това е един от най-важните градове на Турция. Гледан отдалече, той е много живописен със своите 22 минарета и джамии, чиито бели силуети се издигат високо над къщите. Именно тук за пръв път пътникът ще чуе мюзеините да призовават от високите минарета правоверните на молитва. Нас[еление] — 20 000 жит[ели]. Българските брегове имат доста пасторален изглед, добре обработени полета, богати пасбища с многобройни стада добитък, коне и биволи, чак до

Р а х о в а¹², значителен град, който се вижда надясно върху едно възвишение, в чието подножие се намират останките на една крепост и руини от римски бани. Няколко мили по-нататък е

Н и к о п о л и с, град, някога силно укрепен, ограден със стени и защитен от крепост, която се извисява над реката; бил е основан от римляните. Население — 20 000 жит[ели].

Срещу Никополис, върху левия бряг на реката се издига влашката крепост Тюрнюл¹³, разположена в устието на Алюта¹⁴, която река на това място е доста широка. След два часа плуване се достига до

С и с т о в или Систова, укрепен град на България върху десния бряг на Дунава; известен е поради мирния договор, сключен между Австрия и Портата в 1791 г.¹⁵ [Има] значителна търговия. Население — 21 000 жит[ели]. Тук реката е широка почти 1400 м. По-далеч се намира

Р у ч у к, китен град, разположен на десния бряг на реката, заобиколен с хубави укрепления и защитен от солидна крепост; той е един от най-търговските центрове на България. Население — 30 000 жит[ели]. На това място Дунав е широк 5 км. Насреща, върху левия бряг се намира

Д ж у р д ж е в о¹⁶, укрепен град. Крепостта е отдалечена няколко километра от брега и е разположена на един остров, който се съединява с града чрез един висящ мост. [Води] твърде оживена търговия. Население — 18 000 жит[ели].

Тази част на реката, която следва да се премине, е покрита с многобройни острови, осяани с китни храсти; и преминавайки този архипелаг, се пристига в

С и л и с т р а н а, крепост и център на един санджак в България, разположен на десния бряг на Дунава, там, където се

влива Дристра; отличила се е с една голяма съпротива на атаките на Русия, която я е обсаждала цели 6 месеца, капитулирайки на 22 юни 1829 г.¹⁷ Според Андринополския мирен договор тя била върната отново на Портата.

След това се пътува покрай Ат Расова (Аксиополис)¹⁸, българско село, разположено близо до възвишенията на Балкана. Върху същия бряг, но малко по-нататък, се намира селото Пеникьой, в което има една значителна крепост, наречена „стената на Траян“.

Хирсова, древната Карснум, укрепен град с една крепост. Тук реката прави завой на запад, обратно на своето естествено течение; укрепленията са били разрушени от русите. Между Хирсова и Браила реката има твърде тъжен и монотонен изглед, но окоето понякога се развеселява от многобройните ята от пеликани.

Браил или Браила, друга турска крепост, чиито укрепления са били сринати; днес това е един цъфтящ град върху левия бряг на реката. [Има] значителна търговия; пристанището ѝ е посещавано годишно от 400 търговски кораба. Забележителности: житни хамбари. Население — 25 000 жит [ели]. Малко подалече е

Галац или Галас. Хотел: само един (твърде лош). Малък град и единствено пристанище на Молдавия върху левия бряг на реката; има твърде оживена търговия. Тук пътниците, които слизат на Дунава, са задължени понякога да чакат парахода, който идва от Константинопол, 3 или 4 дни. А пътниците, които идват от Константинопол, трябва да бъдат карантинирани; карантината трае между 7 и 14 дни. Лазаретът е добре поддържан и удобен. Градът има население 7500 жит [ели].

Параходите тръгват от Галац за Константинопол 3 пъти месечно през лятото. Недалеч от Галац се минава покрай устието на Прут, реката, която отделя Турция от Русия.

Рени (Деможеция) върху левия бряг на реката, е първият руски град, който срещаме.

Исакча, турска крепост на десния бряг. Скоро десният бряг на реката Дунав се покрива с множество езера, от които най-значителното се нарича Юлбуг¹⁹, върху източния бряг на който се издига, при устието на Килия на Дунава, руската крепост.

Исмаил (на турски Смир), някога цъфтящ град, който е бил изпепелен от Суворов и жителите му избити, през 1789—1790 г. Население — 8000 жит [ели].

Тулча, българо-турска крепост, разположена близо до разклонението на делтата на Дунава, която тук се разделя на 7 ръкава, чрез които реката се излива в Черно море; тези различни устия турците наричат „богази“. Върху един от северните ръкави се намира

Килиянова (Нова килия на турски Йенкилия),

търговски град, заобиколен със стени, с добре укрепена крепост, построена на една скала. Население 6000 жит [ели]. Върху десния бряг на този ръкав, срещу Нова Килия, е разположен

Ески Килия, малък, добре укрепен град, известен от преди много столетия под името Колостома²⁰. Непосредствено на Черно море и върху северния ръкав на Кили е разположен, върху ивица земя, градът

Килия, който носи също и името Липовени²¹, с 6000 жит [ели], които въртят голяма търговия с мед, восък, добитък, рибна каша, хайвер, значителен риболов.

Сулинам, малък град в Бесарабия, разположен на левия бряг на устието на Сулина-Богаз, докато българският град

Йени Фанале разположен на десния бряг на същото устие. Именно между тези два града е мястото, където се стига до Черно море [Понт Ексинус]. Около 9 часа след напускане устието на Дунава голямо количество от джамии, от минарета се издига на брега, отдясно на пътника, които възвишават своите живописни силуети; всичко предвещава приближаването на един укрепен морски център и на един значителен град. Това е

Варна, укрепен град на България, разположен на брега на Черно море, с едно голямо пристанище, което може да приема големи кораби. Новите укрепления правят този град много добре защитен; след един кратък престой във Варна корабът продължава своя път по Черно море, преминавайки край нос Емине, където завършват последните разклонения на Балкана.

От Варна пътникът може да наеме едно корабче с весла и следвайки брега, да достигне чак до Константинопол или пък да наеме коне, което е лесно, и да продължи по сушата пътя си. Цялата тази част на черноморския бряг е с алпийски характер и живописна чак до

Бургас, силна крепост, разположена в дъното на превъзходен залив, със същото име, на Черното море. Крепостта е полусрутена; една хубава долина, добре обработена, се простира между двата склона на Балкана; именно тук генерал Дибич е установил своя щаб през зимата на 1828 г.,²² преди превземането на Андринопол. Преминава се още покрай много други малки селища, като Созопол, Иняда, Мунтпапас²³, Проммедиа и др., разположени на брега на Черно море, които се виждат отдалече от парахода, който пътува 18 часа от устието на Дунава, докато навлезе в Босфора (408—410).

Следват описания на Босфора и на Константинопол (411—415).

Маршрут 342

ОТ ПАРИЖ ДО КОНСТАНТИНОПОЛ ПРЕЗ МАРСИЛИЯ
С ПАРАХОД

Следват сведения за маршрутите, за цените на билетите, разписанието на корабите и пр.; след това се дава кратко описание на Малта, Лавалет, Чита Векия, Сира, Смирна, Галиполи и др. (415—417).

... Ние навлизаме, след 36-часово пътуване в хубавия залив на Смирна, в дъното на който се издига богатият и разкошен град

С м и р н а²⁴. Хотели: Най-добрият е „Двамата август“, чийто съдържател е г. Мил; това е един превъзходен хотел, чието обслужване е организирано по френски маниер и няма нищо повече да се желае. Разноски на ден — 2 колони (от 10 до 11 фр.). Мястото за слизане обикновено е кеят срещу британското консулство (416).

Следва кратко описание на гр. Смирна (416—417).

Г а л и п о л и, внушителен град, разположен на края на Мраморно море върху европейския бряг (416—417).

Следва кратко описание на града (417).

Маршрут 343

ОТ КОНСТАНТИНОПОЛ ДО БЕЛІ РАД
ПРЕЗ АНДРИНОПОЛ И СОФИЯ, 182 1/2 Ч. ПЪТ.
ПОЩЕНСКИ ПЪТ

Следват изброени 46 селища, голяма част от които български, през които се минава с обозначение на разстоянията между тях и часовете, които се пътува (417).

Сведения и начин на пътуването. Обикновено се наемат шест коня за пътуването, толкова за багажа, колкото и за водача „татарин“; конете обикновено се сменят на всяка пощенска станция; разноските за тази чудесна разходка не превишават 600 фр. Най-подходящото облекло за път (с изключение през зимата) е един турски шал, един пояс, вълнена наметка, кожени панталони, две или три големи мушамы, и освен това един чифт пистолети, втъкнати в пояса по-скоро за да се спази обичаят, отколкото от нужда. Най-употребяваната монета е малката златна монета от 20 пиастра (5 фр. приблизително). Трябва също така човек да се снабди с една чанта, пълна със сребърни пиастри, защото турските села са така бедни, че трудно тук би могло да се размени едра златна монета. 12 часа след напускането на Бизанс, следвайки красивите и живописни брегове на Пропонтида, пътникът пристига в Силиври (417—418).

Следва описание на града, както и на Баба Ески (418).

След петчасов път през една леко хълмиста местност, покрита от време на време с богата растителност, стигате пред вратите на

А н д р и н о п о л или А д р и а н о п о л (Едерне по турски). Ханът или странноприемницата на Андринопол е твърде голям, но мръсен; обаче тук може да се получи една чиста стая, пускайки няколко дребни монети като бакшиш (за почерпка) в ръката на ханджията (съдържателя). Този град, който в началото бил столица на Турската империя в Европа, днес е нейният втори град. Той е на 270 км на запад-северозапад от Константинопол при сливането на р. Тунджа, Арда и Марица; в него се намират забележителни сгради като джамията на Селим II, считана за най-великолепния храм, какъвто е бил издигнат в чест на исляма; неговото грамадно кубе, поддържано от мраморни колони (от порфир), е с 66 см по-високо от купола на „Св. София“ в Константинопол. По спираловидни стълби се стига до три различни галерии с минарета, обърнати едни срещу други, без каквото и да е свързване помежду им; изгледът, на който човек може да се възхищава от най-високата галерия, е възхитителен, броят на прозорците на тази джамия е може би 1000. Трябва да се посети и джамията на султан Баязид, украсена с един голям купол и с две изящни минарета; джамията на султан Мурад II, разположена в центъра на града, украсена с девет кубета и с четири минарета; пазарът на Али паша, гордостта на Андринопол, е един от най-хубавите в света; неговата висока галерия, изпълнена с най-скъпи предмети, е дълга близо 300 метра и открива възхитителна гледка. Извън града се намира Ески сарай, или старият султански дворец, чудесна сграда, изоставена от дълго време.

Околностите на Андринопол са низ от красиви и китни градини, изпълнени с рози, от които се добива тази есенция, с която Андринопол е толкова известен. Население — 100 000 жит [ели].

От Андринопол нашият път следва десния бряг на Марица, минавайки през пет или шест незначителни населени места; след 33 часа път се пристига във

Ф и л и п о п о л и с (или Филибе по турски). Хотел: пощата, твърде удобен. Голям град на Румелия върху един малък остров на Марица, която тук е вече плавателна. Население — 30 000 жит [ели]. В града има много джамии²⁷, едната от които е много живописна; много гръцки²⁸ и арменски църкви, хубави работилници за копринени платове, за платна и памучни платове; един пазар с богат асортимент. След шест часа път все през хубавите полета на Румелия се стига в

Т а т а р Б а з а р д ж и к, малък град, чийто хан (гостоприемница) има две или три стаи, доста удобни. Скоро се преминава Балканът през знаменитите Траянови врати, барьера, издигната от римляните срещу нашествията на даките. Тези плани-

ни тук имат импозантен изглед; след това земята става равна и през богати полета се пристига в

София (по български Трианица), голям град, който минава за столица на България²⁹, разположен в една долина, оросена от р. Искър; градът развива активна търговия; в него има 25 джамии, много гръцки и католически църкви³⁰; седалище е на беглербея на Румелия³¹, на един гръцки митрополит и на един католишки епископ; много гръцки къщи предлагат удобни квартири. Напусайки София, пътят описва твърде живописни завон по дължината на подножието на планината Тезович³², която образува един от извитите ъгли на Балкана и ни води до

Ниса, старата столица³³ на Сърбия, днес град без значение, разположена в една плодородна долина върху р. Нишава, приток на р. Морава. Население — 7000 жит [ели]. След това пътят пресича р. Морава по живописния мост на Равенац, единственият мост заедно с мостовете на Андринопол и на Филипополс, които се срещат по пътя след Константинопол. След това се пътува по китната долина на Морава, като отдясно се намира самата река, а отляво се простират ливади, чийто изглед напомня хубавите английски паркове; после се навлиза в гори, които разкриват чудесни изгледи особено близо до Хасан Паланка³⁴ и до Семедрия... (417—419).

Следва кратко описание на местността преди Семедрия (419).

Маршрут 344

ОТ КОНСТАНТИНОПОЛ ДО БУКУРЕЩ ПРЕЗ АНДРИНОПОЛ 119 1/2 ЧАСА ПЪТ. ПОЩЕНСКИ ПЪТ.

От Константинопол до Андрианопол (вж. маршрут 343) — 44 часа.

Апункар³⁵ — 3 ч.; Бююк Дерен³⁶ — 4; Папазли — 5; Йеникьой — 4; Карнабат — 10; Добрал — 4; Чалъккавак — 4; Драгоела — 4; Шумла — 4; Ташкьой³⁷ — 3; Разград — 6; Торлаш³⁸ — 2; Пизанитца³⁹ — 2;

Русчук — 5; Бак на Дунав при Джурджево — 1/2; Тица⁴⁰ — 2 1/2; Капока⁴¹ — 5 1/2; Букурещ — 4.

За описанието на първия етап от този път на Андринопол вж. маршрут 343.

До Андринопол пътят, който следва от Константинопол, се раздвоява; разклонението към запад води до Белград, по това, което ние поемаме, се отправя към север. Местността, която се прекосява, не е особено интересна чак до

Карнабат, малък приятен и живописен град, гледан откъм. Той има около 200 къщи. Област — доста обработена. След полето на Карнабат се навлиза в една област с алпийски характер и след това се спускаме в една равнинна област, която води до Добрале. Оттам се влиза в Боказе⁴², или тесен проход

през Балкана. Нищо в обикновените пейзажи в алпийските местности не подсказва приближаването на планината Хемус; няма високи върхове нито величествени местности. Това е едно тясно дефиле между една верига от хълмове, покрити с дъбова гора. През средата се преминава една бързотечна река и оттам нататък пътят продължава в същата област, без изгледът да се променя.

От Добрале в продължение 13 ч. път, пътувайки през една област, понякога с алпийски характер и живописна, понякога равнинна и еднообразна, но добре обработена и покрита с лозя, се достига до

Шумла, значителен град и добре защитен от своите стени и двойни ровове. [Развива] търговия с вино и зърнени храни. [Предполага се], че Шумла е разположен на мястото на древния Марцианополис⁴³. След това се преминава през една добре обработена област чак до

Разград, малък и древен град,⁴⁴ чиито околности са осеяни с много гробни могили, които са останки без съмнение от някогашните големи битки. Колкото повече се отдалечаваме от Разград, областта, винаги добре обработена, става все по-малко хълмиста чак до

Русчук (вж. маршрут 341).

Излизайки от този град, пътникът преминава Дунав на един сал; реката, която на това място не е нито китна, нито живописна, може би да има 3¹/₂ клм ширина, но е покрита с островчета и с плитчини; половин час е достатъчен, за да се достигне десният бряг и да се влезе в

Джурджево, укрепен град с една от най-хубавите крепости, построени в Османската империя. Цялата местност, разположена между Дунав и Букурещ, никак не е по-добра от руските степи; но колкото повече се приближаваш към тази столица, планините със снежните върхове на Трансилвания се очертават все повече и повече пред нашите очи; най-сетне след 12¹/₂ часа път от Джурджево се стига до Букурещ (419—420).

Следва описание на града, за който е отбелязано, че е голям, но мръсен и че има 80 000 жители (420).

Маршрут 345

ОТ КОНСТАНТИНОПОЛ ДО САЛОНИК ПРЕЗ СИЛИВРИ, 108 ЧАСА ПЪТ. ПОЩЕНСКИ ПЪТ

От Константинопол до Силиври (вж. маршрут 343) — 12 ч.

Ески Ерегли⁴⁵ — 3; Тюркмале — 3¹/₂; Родосто — 6; Йениджик⁴⁶ — 4; Девели — 3; Малгара — 5; Кешан — 5; Фере — 7; Девена⁴⁷ — 5¹/₂; Перестезиа⁴⁸ — 1; Схепсхе⁴⁹ [?] — 1; Калиа-Гедерай⁵⁰ [Гедере?] — 3; Тефахт-Чеир⁵¹ — 1; Гюмюрджина или Гюмюрджин — 5; Енидже⁵² — 8; Брод на Нестус или Карасу — 4;

Шарпанту-чефлик⁵³ — 2; Лакавал или Кавало (Неаполис) — 2; Прахуста или Прависта — 3; Кан [Хан] Кунарга — 2½; Орфано — 4; Боюк-Бешик — 9; Килисели⁵⁴ — 2; Салоник — 6.

След два часа път от Силиври пътникът напуска пътя за Андринопол и продължава да следва брега на Мраморно море; местностите и областите, през които минава, не са особено интересни чак до

Родосто (старият Бизант), голям град, но тъжен и неинтересен, разположен в дъното на един залив на Мраморно море. Скоро пътят се отдалечава малко от брега и преминава през тъжните равнини на Тракия чак до

Кешан, търговски град, на края на планинската верига на Родопа.

След около 6 часа път се достига до бреговете на Марица (Хебрус), голяма река, която напоява широката равнина, наричана Дорискус⁵⁵, където Ксеркс направил преглед на своята войска, преди да се спусне към Гърция⁵⁶. След това се влиза във

Фере или Ферн, малък град, разположен източно от планината Сериум, на брега; изгорен от Одисей, когато е принадлежал на киконите. Пътят, който се следва, е старият римски път, който е водил до Константинопол. От тази част той предлага красив изглед към Егейско море, към островите Самотраки, Имброс и Лемнос. Пътят се приближава към брега, пресичайки много местности без особен интерес, освен че са исторически, чак до

Гюмюрджина, или Гюмюрджи, град доста значителен, с 5 или 6000 жит [ели]. [Води] оживена търговия с жито, тютюн, памук, вълна и пр. Местността, която се преминава, е доста живописна и е покрита с исторически останки чак до

Енидже, малък град с 200 къщи.

След 4 часа път се преминава Нестус или Карасу, хубава река; после се пресича едно от разклоненията на планината Пангей [Пагенус], откъдето изгледът е много красив и се простира до остров Тасос, пред нас; на север — до стария Неаполис; на изток — до извисения връх на Самотраки; на юг до мистичната планина Атос [Атон]. Оттам един лек наклон отвежда до

Лакавал, или Кавало, старият Неаполис, където е слязъл св. Павел след своето завръщане от Троас и остров Самотраки. Тя е разположена върху един морски нос, който има пристанища от всички страни, което придава особена важност на неговата морска търговия. Изнася се памук и тютюн, произвеждани в страната. Тук се намира и голям акведук, който довежда вода от Пагенус в цитаделата; два стръмни склона от тази планина се спускат толкова близо до морето, така че образуват тесни дефилета, някога защитени със стени.

Преди да се пристигне в Прависта, се прекосява долината на Серес, надясно от която се издигат планините на Неороскоп и Драм⁵⁷. Върху последната се виждат развалините

на Ф и л и п и, които въпреки тяхната важност не са изследвани още от никой съвременен пътешественик. Когато Белон⁵⁸ ги е посетил, той обръща внимание особено на намиращи се там големи гробници от бял мрамор, отбелязва един амфитеатър с кръгла форма, много статуи, останки от един колосален храм, въздигнат в чест на Клавдий. Именно тук наблизно е станала паметната битка⁵⁹, която е решила за втори път съдбата на Рим. Този град предлага още и един голям религиозен спомен: тук за пръв път в Европа е било проповядвано евангелието; именно тук в тези стени е бил издигнат първият християнски храм; тук св. Павел написал своите послания и тук бил затворен.

П р а х у с т а или П р а в и с т а — малък град, мръсен и мизерен — 2¹/₂ часа път довеждат до

Х а н н а К у н а р г а⁶⁰. Върху левия бряг се издига висок планински масив, който не е покрит със сняг. Пътникът ще намери близо до Кунарга останки от колони и на края на долината, върху един неголям терен — 6 или 7 чешми; оттам хубав застлан път отвежда към един хълм, откъдето човек би могъл да се порадва на красивия изглед на Прависта, дори и на широката долина на Серес, където се простират богати насаждения от памук и тютюн. Оттук пътят слиза, за да достигне

О р ф а н о, град, разположен на Орфанския залив и в подножието на висока планина, с една малка крепост. Пътят следва морския бряг; после той се отправя към изток, като от лявата му страна се намират езера; след това се минава през средата на развалините на Амфиполис, наречени Ески-Келч. Местността става алпийска и залесена чак до

Б о ю к-Б е ш и к, или М и к р а-Б е ш и к (Малък Бешик), малък град, разположен върху един нос, откъдето изгледът е прекрасен и напомня красивите швейцарски пейзажи.

След това ние прекосяваме

Т р а н а Б е ш и к (Голям Бешик), хубаво село с прекрасен изглед.

След като известно време се върви покрай брега на красивото езеро Болбеа, стига се до плодородната долина на Скреваст⁶¹, където се намира

К и с е л и, или Ш и с е л е. Геологът тук ще види не без интерес в средата на равнината много перпендикулярни скали, които приличат на циклоповски развалини.

После, след 6 часа път, се стига до

С а л о н и к (древната Терми). Голям град в Македония, построен амфитеатрално в подножието на планината Хосташ⁶², дъното на залива на Салоник, с едно обширно пристанище, което може да побере 800 търговски кораба. Тук има консули на всички държави и кервани донасят памук, обработени кожи, тютюн и пр. Обществени сгради: наброяват се десет джамии, гръцки църкви и синагоги. Забележителности: крепостта, разположена на най-високото място — хубавия амфитеатрален склон, на

който този град е разположен, наричана от турците „Еди Куле“ и от гърците „Хепта пиргиум“, което означава в същност „седем кули“. Това е старият Акрополис. Тук се намират останки от пъстроцветни колони и една триумфална арка, издигната от Марк Аврелий. Пропиленте на хиподрома, който испанските евреи от квартала наричат „лас инкантадас“ (омагьосаните фигури) и турците „сурти-малек“ (ангелските образи) — прекрасна колонада в коринтски стил с пет стълба, подпирани едно подстрехие с четири отвора на разстояния, служещи за вход на хиподрома или на форума. По-нагоре се намират релефни фигури. На запад се издига кулата „Намази-куле“, наречена така поради един колосален торс, който смятат, че е на жената на цар Касандър.

Ротондата е построена по образец на Пантеона в Рим. Някои учени твърдят, че това е било храм, посветен на мистериите на Кабирис⁶³ и че е бил построен по време на Траян. Вътрешността е покрита с мозайка, каквато на купола на „Св. София“ в Константинопол. Хиподромът, ограден чудесно, е разположен между ротондата и морето. В черквата „Св. София“, едно малко подражание на тази в Константинопол, се виждат няколко колони и една бема (катедра). Джамията „Ески-джами“ понякога е била храм, посветен на Венера Термес. От всяка страна имало по 12 колони в йонийски стил; шест колони от преддверието съществуват още скрити между стените. Малко работа е нужна, за да се възвърне на този хубав античен паметник предишният вид и след храма на Тезей в Атина това ще бъде най-запазената сграда от античността. Вратата на Вардар, наречена така, защото тя отвежда към тази река, била старата триумфална арка на Август, построена след битката при Филипи; тя се намира на края на една улица, която пресича града от изток на запад; на другия край, пред портата на Касандър, ще видите арката на Константин. Население 70 000 жит [ели].

Съвет: пътник, който не би желал да продължи по-нататък, би могъл да вземе парахода, който ще го отведе отново в Константинопол след близо 60 ч. пътуване (420—422).

Край на пътуването в Европейска Турция.

Следват маршрутите за другите европейски страни (423 — 996).

Коментар: П. Коледаров и К. Възвъзова
Увод и превод: К. Възвъзова

* За по-големи подробности и за други пътувания из Европейска Турция вж. Водач в Ориента от Кетен. Издател Л. Мезон, Париж.

¹ Те се съдържат в следните източници, по които са направени и горепоменатите биографични бележки, *J. M. Quérard. La France littéraire ou Dictionnaire bibliographique des savants, historiens et gens de lettres de la France.. V. I—XII. Paris, 1827—1839; 1865—1888; 1854—1864* (вж. т. VIII, XII); *Grand dictionnaire universel, Paris, Larousse, v. I—XVII. с. 925.*

² Описанията на ориг. загл. вж. в прилож. библиография № 262. Подборът и преводът на поместените тук откъси са по изд. от 1852 г.

³ *Reichard. Guide des voyageurs en Europe. Par Mr. Reichard, conseiller de Guerre. Nouvelle édition, revue et augmentée. V. I—II. Weimar, 1802.*

⁴ *Quétin. Guide en Orient. Itinéraire scientifique, artistique et pittoresque. Paris, Malson, 1846.*

⁵ Явно е, че авторът тук е пропуснал да спомене България, както и някои други бълг. земи, влизайки в обсега на Балк. п-ов и в тогавашните владения на Османската империя; но по-нататък той я споменава неколкотократно, като под това име включва главно само дн. Сев. Б-я и част от Софийско.

⁶ По дадените цифрови показатели е ясно, че Ришар стеснява териториалния обсег на Балк. п-ов, като изключва от него не само Гърция и островите, но и други земи. Днес неговата площ се изчислява към 505 578 км² при най-голяма ширина от север към юг 930 км и най-голяма дължина от запад към изток 1280 км.

⁷ Вероятно се касае за кемер — тесен пояс като кесия за носене на пари. Авторът и по-нататък предава доста неправилно турски думи и термини. За паричната система в Османската империя вж. *N. Pere. Osmanli larda Madeni Paralar. Istanbul, 1968* и Л. Берков. Движението на цените на Балканите през XVI—XIX в. и европейската революция на цените. С., 1976.

⁸ За водачите-татари дава по-подробни сведения А. Буе.

⁹ Среднов. бълг. форма на Земун, дн. в СФРЮ.

¹⁰ В ориг. изоп. Сезерин, дн. гр. Дробета-Северин.

¹¹ Авторът явно грешни. Среднов. бълг. гр. Бдин, който през османското иго и дн. се нарича Видин, не е известен под това име. В кр. на XVII и нач. на XVIII в. тур. власти още повече го укрепил с оглед спирането на зачестилите австрийски военни походи на Изток.

¹² Турска форма на името на гр. Оряхово.

¹³ Срещу Никопол в същност е дн. Т. Мъгуреле — среднов. бълг. крепост Хольвник.

¹⁴ Изоп. лат. име Алутус — дн. р. Олтул, възприето в рум. ез. чрез славянобълг. форма Олта.

¹⁵ Касае се за австро-руско-турската война от 1787—1791 г.

¹⁶ Изоп от Гюргево — бълг. име на дн. рум. гр. Джурджу.

¹⁷ Касае се за обсадата по време на руско-турската война от 1828—1829 г., завършила със сключването на Одринския мирен договор (2 септ. 1829 г.). В битката за тези обсада се отличил особено Георги Мамарчев (вуйчо на Г. С. Раковски), капитан на рус. служба, известен като „кап. Буюкчу“. Той бил назначен за комендант на крепостта, която по силата на договора останала под руска власт до 1836 г.

¹⁸ Аксиполис бил при дн. гр. Черна вода в Сев. Добруджа, дн. в Румъния.

¹⁹ Изоп. от Ялпук, в Юж. Бесарабия, дн. в УССР.

^{20,21} Авторът грешни, като поставя античното име на дун. ръкав Калонстомаза среднов. гр. Килия. Неправилно се пренася на Килия името на значителното поселение от преселници руси-староверци, наричани и липовани.

²² Дибич бил назначен за главнокомандуващ в нач. на 1829 г.

²³ Погрешно се назовава гр. Мидия с близкия нос Иниада; също и с. Подимавер е изоп. името на нос Малатра; също и с. Орманли при нос Календжик, при което се изопачава латинското име, дадено в Птолемеевата „География“. *Promontorium Philae (Philea asra)* на близкия н. Карабурун. Вж. *P. Koledarov, West Black Sea Coast Ports.., S. p. 247—250.*

²⁴ Макар че Смирна е извън обсега на балканските земи, принципът тук е нарушен съзнателно, тъй като в този град през Възраждането живеят и наши дейци и специално К. Фотинов, който тук издава в 1844 г. „Люболюбие“.

²⁵ В началото на османското завоевание на балканските земи.

²⁶ Касае се за използване на малки плавателни съдове — лодки и садове.

²⁷ За джамиите и други обществени сгради в Пловдив вж. повече у Б. Цветкова. Материали за селшката и строителството в българските земи през XV—XVI в. Известия на И-та за градоустройство и архитектура. VII—VIII, 1955, с. 490 и сл.

²⁸ Т. е. православни.

^{29,31} София не е била столица на България (освен за много кратко време, както някои учени смятат, когато Преслав бил превзет в 972 г. от византийците, след което седалището на България се пренася в Охрид). В случая Ришар има „пред вид западноевропейската представа за страната България като „провинция“.

Назовавайки града столица, авторът вероятно има пред вид, че след Одрин (вж. бел. 25) той става център на бейлербейството (до XVII в.). Католишката пропаганда в българските земи установява тук през XVII в. няколко диоцеза, между които и софийски (със седалище в Чипровец до избухването на въстанието в 1688 г.). Соф. катол. черква е описана в една от редакциите на П. Богдан (вж. Ив. Дуйчев), Софийската католишка архиепископия през XVII в. С., 1939, с. 29—31; за катол. пропаганда през XIX в. вж. Кирил, патриарх български. Католическата пропаганда сред българите през втората пол. на XIX в., С., 1962). За броя на източноправославните черкви, които авторът нарича „гръцки“, дава сведения руският пътешественик В. Григорович, който пътува в нашите земи в нач. на 40-те г. на XIX в. и отбелязва, че в София те били 8, което число е намалено, тъй като за XVI в. Герлах сочи 12. (Подробно за черкви и други пострройки срв. Б. Цветкова, пос. съч., с. 480 и А. Иширков, София през XVII в. С., 1912.)

³² Вер. изопачено от пл. Видлич и продължението ѝ Свърлишка, югозападни предпланини на Балкана.

³³ Ниш, древната Наусус, е познат още от римско време като значително селище, процъфтяло особено по време на имп. К. Велики. През средновековието влиза за кратко време в границите на Сърбия (но повече е в пределите на България), превзет от турците (1386 г.). По силата на Берл. договор (1878 г.) се предава на Сърбия, на която в същност той никога не е бил столица. Вероятно тук авторът има пред вид факта, че е бил център на пашалък.

³⁴ Дн. Смедеревска паланка в СР Сърбия — СФРЮ.

³⁵ Вер. изопач. от Пунар (Бунар) Хисар, гр. в Югоизточ. Тракия, дн. в Турция.

³⁶ Изопач. от Бююк дервент, дн. с. Голям дервент, Ямболски окръг.

³⁷ Изопач. от Ташчи, дн. с. Каменар, Разгр. окръг.

³⁸ Изопач. от Торлак, дн. с. Хлебарово, Разгр. окръг.

³⁹ Изопач. от Писанец, с. в Русенски окръг.

⁴⁰ Изопач. от Дънца, с. в Гюргевско, СР Румъния.

⁴¹ Изопач. от Адунаци Копъчени, с. в Букурещко, Румъния.

⁴² Изопач. от тур. дума боаз (богаз) — проход; в случая Рижкият.

⁴³ Римският гр. и селище на Долна Мизия Марцианополис се локализира при дн. гр. Девня.

⁴⁴ Край Разград бяха разкрити развалините на античния гр. Абритус.

⁴⁵ Античната Хераклея, дн. гр. Мармара Ереглиси.

⁴⁶ Изопач. от дн. с. Айванджик — ант. Апри, в Югоизточна Тракия, дн. в Турция.

⁴⁷ Изопач. от Дервент, дн. преименувано Авас, Александруполско, Беломорска Тракия, дн. в Гърция.

⁴⁸ Вер. с. Кирка (Кирки) в Александруполско, Беломор. Тракия, Гърция.

⁴⁹ Изопач. от Шап-хан (Шапчи), дн. Сапе, гр. в Комотинско, Беломор. Тракия, Гърция.

^{50,51} Вер. съвсем изопач. имена на изчезнали дн. селища в Гюмюрджинско.

⁵² Дн. Йенисея, паланка в Беломор. Тракия, Гърция.

⁵³ Изопач. от Чарпанди-чифлик, дн. с. Неа Карвали, Кавалско, Беломор. Македония, дн. в Гърция.

⁵⁴ Изопач. от Клисели, дн. с. Профитис, Югонзт. от Македония, дн. в Гърция.

⁵⁵ Авторът погрешно назовава „Дорнскус“ равнината край левия бряг на Марица при устието ѝ, като пренася името на античното селище Дориск, разположено в тази област.

⁵⁶ Касае се за гръко-персийските войни от 500—449 г. пр. н. е. и по-конкретно за похода на Ксеркс в 480 г.

⁵⁷ Авторът има пред вид разположената между двата града (Неврокоп и Драма) Мраморница пл. (на тур. Боздаг, дн. Фаларон).

⁵⁸ За фр. пътешественик от XV в. д-р Пиер Белон вж. т. I на Френски пътеписи за Балканите... с. 79—114.

⁵⁹ Касае се за битката при Филипи в 42 г. пр. н. е., където Антоний и Октавиан победили Брут и Касий.

⁶⁰ Изопач. от Пърнардаг, бълг. Кушиница пл., преименувани с антич. си име Пангеон. Вер. се касае за останки от рударско поселение или култова сграда от древността, когато се разработвали от трак. и мак. царе и от римляните богатите на благородни метали находища.

⁶¹ Вер. се касае за р. Рендина (ант. Рихнос, тур. Бешик); може би това е изопач. форма от слав. Скребат (сравни дн. с. Скребатно, Благоевгр. окръг).

⁶² Изоп. името и пл. Хортач, преим. дн. Кисос.

⁶³ Вер. се касае за култа на Кабирите, божества, почитани на о-в Самотраки и съседните о-ви, а по-късно — в цяла Гърция и Италия.